Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2026. Випуск 66, с. 23–28
Visnyk of the Lviv University. Series Philos.-Political Studies. Issue 66, p. 23–28

УДК 321.01:342.8(4)(091)
DOI https://doi.org/10.30970/PPS.2026.66.3

ЕВОЛЮЦІЯ ВИБОРЧИХ СИСТЕМ КРАЇН ЄВРОПИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Руслан Беспаленков
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
кафедра європейського та міжнародного права
вул. Наукова, 13, 49050, м. Дніпро, Україна
https://orcid.org/0009-0006-7215-3470

Олександр Слісаренко
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара,
кафедра європейського та міжнародного права
вул. Наукова, 13, 49050, м. Дніпро, Україна
https://orcid.org/0000-0002-0445-6828

Автори запропонованої статті аналізують історичні етапи формування виборчого права в Європі та утворення різноманітних виборчих інструментів у європейських країнах під час трьох великих державно-політичних епох: античного часу, Темних віків та модерного часу (включаючи перші буржуазні революції у Нідерландах та Англії). Об'єктом дослідження стала насамперед поява різних моделей виборчих систем у відповідності до соціально-економічних умов. В античний час існувала полісна демократія, і саме в цей час формуються основи тієї виборчої системи, яку ми можемо назвати мажоритарною. Зрозуміло, що ця демократія мала обмежений характер і виборче право розповсюджувалося навіть не на всі особисто вільні категорії населення. Досліджено специфіку спартанської, афінської та римської моделей, а також інституційні особливості функціонування народних зборів (апела, еклесія, коміції). Розглянуто процеси формування активного та пасивного виборчого права, вікових і майнових цензів, процедури таємного голосування та колегіальності. У наступну епоху Темних віків виборче право зробило крок назад, звузившись до інструменту передачі влади серед олігархічних кланів торгових республік та найвищих верств феодального суспільства (вибори монархів). Особливу увагу приділено аналізу виникнення англійського парламенту як специфічного виборного органу, який поєднав традиції військової демократії германських племен і спадщину римського публічного права. Обґрунтовано, що саме англійська двопалатна модель стала концептуальним взірцем для розбудови парламентських систем і виборчих механізмів модерного часу. Здійснено систематизацію хронологічних етапів становлення виборчих інституцій та визначено їхній вплив на сучасні демократичні процедури.

Ключові слова: виборче право, виборчі цензи, системи голосувань, традиції військової демократії, парламентаризм.

Вступ. З моменту появи суспільно-політичної організації людства магістральною лінією цього розвитку став пошук найбільш оптимальної форми організації людства. На цьому шляху людство, досягнувши стадії утворення держави, випробувало два основних механізми: одноосібної влади та колективного управління.

На початкових етапах існування держави як механізму організації суспільства переважною формою держави була монархія. За відносно нескладних соціальних, економічних та мілітарних відносин одноосібний механізм прийняття державно-політичних рішень давав значні переваги, однак, по мірі ускладнення цих відносин, ефективність монархічної

© Беспаленков Р., Слісаренко О., 2026
Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

форми влади падала, а колективні механізми прийняття рішень давали певні переваги в періоди стабільного розвитку.

Ранньомодерний час пов'язаний з буржуазними та буржуазно-демократичними революціями, які протягом двох століть витіснили монархічні форми державності та поставили в порядок денний необхідність створення ефективних механізмів виборної влади. Сучасна історико-правова та теоретико-правова думка ґрунтовно та різнобічно аналізує принципи та форми діючих виборчих систем у різних країнах за останні 50–100 років, але вкрай побіжно торкається історичних витоків та етапів формування цих систем [6].

Продовжує залишатися актуальною проблема, сформульована авторитетними науковцями М. Михальченком та З. Самчуком: «…Україна гостро потребує ефективної виборчої системи, яка відповідала б сучасному рівню передових демократичних країн світу і водночас враховувала історичні, національно-етнічні, культурно-побутові та інші особливості населення країни» [3, с. 268].

Постановка завдання. Метою запропонованої статті є з'ясування закономірностей появи та розвитку виборчого законодавства на історичних традиціях основних європейських країн. Хронологічні межі дослідження охоплюють період від античного часу до міжвоєнного часу XX ст. (interbellum).

Результати дослідження. Першими відомими державами, де було застосовано стійкі процедури виборів на території Європи були Лакедемонська держава, Афінська республіка та Давній Рим. У Лакедемоні (більш відомому за назвою його столиці – Спарті) виборча система регламентувалася законами Лікурга, який жив у VIII ст. до н.е. Дослідження античних джерел змальовує нам доволі архаїчну та жорстку схему: до виборів допущено вузьке коло громадян Спарти, виключно чоловіків (хоча становище жінок у Спарті вигідно відрізняється від такого становища в інших полісах Еллади), з високим віковим цензом (30 років) [4, с. 88–89]. Ця система діяла близько 400 років, забезпечувала відносну стабільність політичної влади в Лакедемоні, але й привела спартанське суспільство до глибокої стагнації та зрештою до стрімкого цілковитого занепаду.

Значно більшу гнучкість ми бачимо у Афінах та Римі. Майже одночасно, у VI ст. до н.е., в обох державах було застосовано достатньо продумані й забезпечені законодавчо виборчі системи. Варто зазначити, що афінська виборча система формувалась від реформ архонта Солона (594 р. до н.е.) і до часу Перікла (Афінська архе другої половини V ст. до н.е.). Надалі настала смуга кризи Афінської державності, яка закінчилася цілковитим занепадом після Хремонідової війни (266–261 рр. до н. е.). Маємо в підсумку трохи більше трьохсот років. Римська ж виборча система має значно більшу тривалість у часі, пройшла значні еволюційні зміни й може вважатися вершиною розвитку виборчого права античної епохи. Початком її існування традиційно вважають реформу царя Сервія Туллія (534 р. до н. е.), а останні виборчі інститути зникли лише з прийняттям християнства як державної релігії (325 р.), тобто щонайменше 850 років.

Можна відмітити низку спільних рис обох систем, визначених полісним характером розвитку еллінської та латинської державності. Насамперед це дуже обмежене коло осіб: вільні чоловіки з дотриманням певних умов (цензів), а саме: походження (законний шлюб), певний матеріальний рівень, певний вік (активне та пасивне виборче право), доброчесність («добра слава»), короткотривалість магістратури (за зазвичай, рік), її безоплатність, колегіальність (у абсолютній більшості випадків), підзвітність зборам повноправних громадян (апела, еклесія, коміції, сенат).

Якщо говорити про активне виборче право, то і в еллінських полісах, і в Давньому Римі воно збігалося з досягненням цивільної дієздатності у 16–17 років. Утім право бути

обраним наставало дещо пізніше – наприклад, у Давньому Римі це був 20-річний вік для початку політичної кар'єри, та 40-річний – для зайняття вищих адміністративних посад [5, с. 329]. Варто підкреслити, що віковий ценз для певних посад встановлювався поступово: скажімо 42-річний вік для консулів було встановлено лише законом 180 р. до н.е. («lex Villia»). Для нижчих посад (квестура та едилат) було встановлено вік у 27 та 36 років [5, с. 294]. Після встановлення режиму принципату (авторитарна влада при формальному збереженні республіканської форми держави) вікові пороги було зменшено на 8–10 років. Утім вибори магістратів почали перетворюватися на фікцію: спочатку кандидатів на посади народним зборам «рекомендував» Октавіан Август, а з 14 р. н.е. його наступник Тиберій відніс вибори магістратів до функцій сенату, а, значить, доля виборів опинилася в руках 900 сенаторів, на яких, до того ж, впливав принцепс. Хоча в ті ж роки було застосовано процедуру опечатування виборчих списків на місцевих виборах для подальшої перевірки в Римі. Варто зазначити, що ще з 139 р. до н.е. у Римській республіці законом Габінія (lex Gabinia) було впроваджено таємне голосування.

Яка ж кількість мешканців античних міст користувалася правами громадян? Можна відповісти досить точно для найвідоміших міст. Наприклад, у Лакедемоні законами Лікурга було встановлено число 9 тис., які були допущені до Народних зборів (апели) [4, с. 89–90]. Вік повної дієздатності складав 30 років, тому можемо допустити, що спартіати до досягнення цього віку права голосу (як і права одруження) не мали. Утім, специфічний мілітарно-політичний устрій Лакедемону не дозволяв значного зростання кількості громадян і навіть в часи розквіту Спарти правоздатних осіб навряд чи було більше 30 тис.

Для Афін можемо припустити, що після реформ Клісфена (509 р. до н.е.) повною правоздатністю користувалося близько 10–11 тис. мешканців Аттіки (саме стільки гоплітів виставляв на поле бою афінський поліс), а отже, загальна кількість вільних громадян з урахуванням жінок і дітей досягала 40–45 тис. осіб. Правда, в обох полісах мешкала значна кількість вільного дієздатного населення (періеки та метеки), однак політичними правами їх наділено не було і в Народні збори вони не допускалися.

У Стародавньому Римі поступово формувалися три різновиди Народних зборів (коміції). Найраніші за часом куріатні коміції представляли лише патриціанське населення Риму і представляли 30 родів («фамілій»). Загальна їх чисельність не перевищувала 4–5 тис. чоловіків (загалом до 20 тис. осіб). Однак цар Сервій Туллій у 534 р. до н.е., на противагу родоплеменним куріатним коміціям, створив центуріатні коміції за майновим цензом. Тепер правом голосу було наділено 20 тис. чоловіків, отже, можемо припустити кількість громадян Риму у 100 тис. осіб. На той момент, вочевидь, це був найбільший поліс античного світу. Ще через 250 років законом Гортензія («lex Hortensia» 287 р. до н. е.) було утворено третій вид коміцій – трибунатні, які ще більш демократизували Римську республіку за рахунок розширення громадянських прав плебеїв, які дещо раніше («lex Licinsae-Sextiae» 367 р. до н.е.) були уже допущені до зайняття вищих магістратур [5, с. 306]. Однак була одна суттєва відмінність у повноваженнях Народних зборів у Афінах та у Римі: останні відігравали пасивну роль і лише затверджували або відхиляли законопроекти, запропоновані магістратами.

Активна законотворчість та залучення до громадсько-політичної діяльності значних мас населення через розширення виборчих прав привели Римську республіку до стрімких територіальних успіхів і вже за 20 років вона спромоглася підкорити майже увесь Апенінський півострів. Ні Афіни, ні Спартанська держави не спромоглися підкорити Балканський півострів, бо їх мілітарні можливості обмежувалися відносно нечисельною суспільно-громадянською базою.

Однак через привабливість римського «квіритського» права боротьба за розширення кола громадян нової держави не припинилася після III ст. до н.е. У боротьбу включилося нелатинське населення Італії, що викликало т. зв. Союзницьку війну (90–88 рр. до н.е.), а потім низку громадянських воєн (87–72 рр. до н.е.). Зрештою «квіритське право» розповсюдилося на все населення Італії, але реально лише два десятиліття Римська республіка перебувала на піку своїх соціально-політичних можливостей. Надалі полісні інститути в римському варіанті вичерпалися, настала нова хвиля громадянських воєн і в підсумку Народні збори втратили свою роль вищого суспільного інституту. Новий принцепс Тиберій скасував право коміцій на вибори магістратів і передав ці права сенату, при цьому розширивши його склад до 900 осіб. Фактично громадяни Риму зберегли лише цивільну дієздатність, і так тривало майже двісті років, а напруга між корінними мешканцями провінцій та колоністами з римськими правами призводила періодично до повстань місцевого населення. Важкі політичні кризи 68–69 рр., 97 р. та 193–197 рр. свідчили про системність кризи римських політичних інституцій. Вихід зі становища принцепс Каракалла побачив у зрівнянні в правах усіх мешканців імперії у 212 р.

Парадокс полягає у тому, що коли вільне населення Римської імперії отримало загальні громадянські права, політичну складову цих прав було давно втрачено, а виборні інвеститури перетворилися на фікцію.

Загибель Західної Римської імперії не означала припинення виборних інструментів, а трансформувалися на новій основі – германські варвари принесли традиції військової демократії (фактично додержавні). Зрозуміло, їх застосування сильно звузилися, однак не зникло зовсім. Ми можемо пригадати вибори Римських пап, які відігравали в Ранньому та Високому Середньовіччі владно-політичні функції; вибори правителів італійських республік та, нарешті, вибори органів управління Священної Римської імперії та сеймові і королівські вибори Речі Посполитої.

Загалом ці процедури можна характеризувати як вузько-станові за колом учасників, фактично, олігархічні. Вибори дожів Венеційської республіки та капітанів і надалі дожів Генуезької республіки, попри короткотривалі періоди демократизації, здійснювало вузьке коло торгової олігархії у кількадесят – сто осіб [7; 8]. Дещо ширшим було коло виборців державно-представницьких інституцій Священної Римської імперії – кілька тисяч рицарів та представників імперських міст [9, p. 73–74]. Вибори ж власне імператора здійснювали 7, а після Тридцятилітньої війни 9 вищих «князів Імперії» у т. ч. троє архієпископів [10, p. 306–308].

Показовим містком від античності до Модерного Часу через Темні віки є існування парламенту в Англії. Автори не погоджуються з думкою дослідниці Т. Ботік, яка вбачає можливим відраховувати англійський парламентаризм від «Великої Хартії вольностей» (1215 р.) та Ради баронів, бо, на нашу думку, це типовий олігархічний вузько-становий орган без застосування виборчого інструментарію [2, с. 46]. Можна погодитися з думкою Г. Асланяна, який подає триетапну схему формування парламентської структури Англії: скликання С. де Монфором у 1265 р. першого дорадчо-представницького органу, який спочатку не мислився як постійно діючий; потім за тридцять років Едуардом I почав скликатися більш-менш періодичний парламент, а ще за чотири десятиліття парламент Англії набув звичного вигляду з окремими палатою Лордів та палатою Громад [1, с. 55–57]. Процес пошуку зайняв майже три чверті століття, але надалі існував у малозмінному вигляді триста років. Структура парламентського механізму дуже нагадувала пізню Римську республіку: спадковий орган (аналог Сенату) та виборний орган (аналог трибунатних Коміцій). Депутати останнього обиралися за територіальним принципом: по два депутати-рицарі від

громад графства та по два депутати від міських громад. Правда, над парламентом височів ще третій елемент державного механізму – Корона, але й пізня Римська республіка мала схожу ситуацію: диктатури Л. К. Сулли, Г. Ю. Цезаря та принципат Октавіана Августа. Можна стверджувати, що середньовічні англійці не забули римський досвід та переосмислили його достатньо ефективно. Утім у період Англійської буржуазної революції було здійснено спробу радикально переформатувати англійську політичну систему, проголосивши Англію республікою, ліквідувати верхню палату Лордів та перейти до однопалатного парламенту (1648–1660 рр.). Така спроба не змогла похитнути чотирьохсотлітню традицію і з відновленням монархії (тепер уже як конституційної) двопалатність парламенту було повернено, його повноваження підтверджено Білем про права (1689 р.), утворилися класичні політичні партії і почався перехід до нової епохи парламентаризму, завершеного революціями кінця XVIII ст. у США та Франції.

Висновки. Аналізуючи викладений матеріал, можна відзначити таке: більшість параметрів сучасних виборчих інституцій є результатом розвитку аналогічних явищ ще у античні часи, переважно в роки існування Римської республіки (точніше, у V–II ст. до н.е.).

Становлення окремих інституцій виборчого права відбувалося трьома хронологічними відтинками: 1) античний час (VI до н. е. – III ст. н.е.) з двома підперіодами: V – початок I ст. до н.е. (винайдення основних елементів європейського виборчого права); початок I ст. до н.е. – III ст. н.е. (поступове згасання демократичних виборчих інституцій); 2) Темні віки (кінець V – середина XVII ст.) з двома підперіодами: кінець V – кінець XIII ст. (інститути «військової демократії» заступили античну спадщину); кінець XIII – середина XVII ст. (поступове відродження та пристосування виборчих традицій античного світу до нового соціального фундаменту); 3) модерний час (середина XVII–XIX ст. до н.е.) з двома підперіодами: кінець XVI – кінець XVIII ст. (активізація інститутів виборчого права на новій філософсько-правовій основі); кінець XVIII–XIX ст. (формування сучасних принципів виборчого права).

Список використаної літератури

1. Асланян Г. Британський парламент: історія та сучасність. *Часопис Парламент*. 2001. № 6. С. 55–62. URL: https://parlament.org.ua/projects/problemy-zakonodavchogo-vregulyuvannya-statusu-kabinetu-ministriv-ukrayiny-ta-czentralnyh-organiv-vykonavchoyi-vlady/
2. Ботік Т. С. Досвід британського парламентаризма та його інноваційність у державотворчих процесах української історії. *Проблеми всесвітньої історії*. 2025. № 3 (31). С. 43–53.
3. Михальченко М., Самчук З. Порівняльний аналіз європейських виборчих систем. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2010. Вип. 6 (50). С. 267–286.
4. Плутарх. Порівняльні життєписи / пер. з давньогрец. Київ: Стилет і стилос, 2024. Т. 2. 448 с.
5. Тит Лівій. Від заснування Міста. Кн. XXVI – XXX / пер. з латин. Київ: Дух і літера, 2025. 360 с.
6. The comparative study of Electoral systems / Ed. by H.-D. Klingemann. New York: Oxford University Press, 2009. 464 p. URL: https://cses.org/wpcontent/uploads/2019/03/CSES_Module4_TheoreticalStatement.pdf
7. Epstein S. A. Genoa and Genoese, 958-1528. Chapel Hill & London: University of North Carolina Press, 1996. 396 p. URL: https://books.google.com.do/books?id=qM_cJJ5352YC&source=gbs_navlinks_s

8. Norwich J. J. A History of Venice. The standard Venetian history. London: Penguin books, 1983. 674 p. URL: https://www.penguin.co.uk/books/8078/a-history-of-venice-by-norwich-john-julius/9780241953044
9. The Holy Roman Empire 1495-1806 / Ed. by R. J. W. Evans, W. Schaich, P. H. Wilson. Oxford: Oxford University Press, 2011. 397 p. URL: https://perspectivia.net/servlets/MCRFileNodeServlet/pnet_derivate_00004668/evans_empire_gesamt.pdf
10. Wilson P. H. The Holy Roman Empire. A thousand years of Europes history. London: Allen Lane, 2016. 942 p. URL: https://www.academia.edu/26089159/Review_of_Peter_H_Wilson_The_Holy_Roman_Empire_a_thousand_years_of_Europes_history_pub_in_The_Times_Literary_Supplement_17_June_2016_p_11_

EVOLUTION OF ELECTORAL SYSTEMS IN EUROPEAN COUNTRIES: HISTORICAL AND LEGAL ANALYSIS

Ruslan Bespalenkov
Oles Honchar Dnipro National University,
Department of European and International Law
Universytetska str., 13, 49050, Dnipro, Ukraine
https://orcid.org/0009-0006-7215-3470

Oleksandr Slisarenko
Oles Honchar Dnipro National University,
Department of European and International Law
Universytetska str., 13, 49050, Dnipro, Ukraine
https://orcid.org/0000-0002-0445-6828

The authors of the proposed article analyze the historical stages of the formation of electoral law in Europe and the creation of various electoral tools in European countries during three major state-political eras: ancient times, the Dark Ages, and modern times (including the first bourgeois revolutions in the Netherlands and England). The object of the study was primarily the emergence of various models of electoral systems in accordance with socio-economic conditions. In ancient times, polis democracy existed, and it was during this period that the foundations of the electoral system that we can call majoritarian were formed. The specific institutional features of Spartan, Athenian, and Roman political models are examined in detail, emphasizing the functioning of popular assemblies (apella, ecclesia, comitia). The paper explores qualifications for active and passive suffrage, property and age limits, secret ballot procedures, and the accountability of magistrates. In the subsequent era of the Dark Ages, suffrage took a step back, narrowing down to a tool for transferring power among the oligarchic clans of trade republics and the highest strata of feudal society (elections of monarchs). Particular attention is paid to the emergence of the English Parliament as a specific elected body that combined the traditions of military democracy of Germanic tribes with the heritage of Roman public law. It is substantiated that the English bicameral model became an institutional standard for the development of modern parliamentary systems. The historical evolution of electoral law is periodized into major chronological stages, demonstrating the transformation of ancient democratic traditions into modern representative systems.

Key words: suffrage, electoral qualifications, voting systems, traditions of military democracy, parliamentarism.

Дата першого надходження статті до видання: 17.08.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.09.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 03.11.2026